

فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
سال چهارم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۹
صص ۱۶۰-۱۴۱

بررسی میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی از دیدگاه دبیران

سید احمد هاشمی^۱

چکیده

هدف تحقیق حاضر بررسی میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی در دوره راهنمایی از دیدگاه دبیران این دروس در شهرستان های لامرد و مهر در سال تحصیلی ۷۸-۸۸ بوده است. نمونه آماری تحقیق، تعداد ۶۴ نفر از دبیران زن و مرد درس اجتماعی، دارای مدارک تحصیلی فوق دیپلم تا لیسانس می‌باشد. ابزار تحقیق، یک پرسشنامه ۳۰ سئوالی محقق ساخته در قالب طیف لیکرت بود که ضریب پایایی آن برابر ۰/۹۱، محاسبه گردید. داده‌های جمع‌آوری شده با روشهای آمار توصیفی (فراوانی، میانگین و انحراف معیار) و روشهای آمار استنباطی (تحلیل واریانس یک‌عاملی و دوعاملی، آزمونهای تعقیبی بر اساس فواصل اطمینان همزمان و آزمون فریدمن) مورد تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داده است؛ که میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتابهای این دوره متفاوت است، در پایه سوم نسبت به سایر پایه‌ها بیشتر از مفاهیم تربیت شهروندی استفاده شده است. به طور کلی بر اساس دیدگاه دبیران کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، از نظر میزان آموزش مفاهیم تربیت شهروندی در قالب مولفه‌های شهروندی؛ شامل حقوق، تکالیف، عدالت و برابری، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و سواد سیاسی در سطح متوسط و کمتر از حد انتظار بوده است.

کلید واژه‌ها: تربیت شهروندی، کتابهای تعلیمات اجتماعی، دوره راهنمایی، آموزش و پرورش

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد hmd_hashemi@yahoo.com

مقدمه

شهروندی^۱، از مهمترین ایده‌های اجتماعی است که به منظور کمک به شناخت بهتر جامعه، روابط درونی آن و هدایت کنش‌ها و رفتارها به وجود آمده است. این مفهوم، مانند هر مفهوم دیگر، در بستر تاریخی- اجتماعی و درون شبکه‌های مفهومی، محتوا و معنای خود را آشکار ساخته و سیر تحولی خود را داشته است. این محتوا و معنا همواره ثابت نبوده و به اعتبار تحولات پدید آمده در جوامع و رویکردهای نظری، دستخوش تغییر شده است. در اغلب این تعاریف، جنبه‌های حقوقی شهروندی مورد تاکید قرار گرفته است. با این همه، تجربه شهروندی تنها به پایگاه حقوقی فرد بستگی ندارد، بلکه به روابط بین افراد و گروه‌های اجتماعی نیز وابسته است.

مبنای حقوق شهروندی آن است که فرد انسانی تنها به حکم انسان بودنش، در جامعه دارای یک سلسله حقوق، توانایی و مزایایی است که به عقیده بسیاری از حقوق‌دانان، این حقوق طبیعی و غیر اکتسابی است؛ و هیچ مقامی حق ندارد آن را از انسان سلب یا محدود کند. این دسته از حقوق که حقوق بشر و حقوق اساسی جوامع نیز از آن اقتباس شده است، بعضاً در قانون اساسی کشورها تبلور یافته و شکل ملی به خود گرفته است. بنابراین اگر شهروند را به عنوان فردی که عضو گروه سیاسی مشخصی به نام کشور است و دارای حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی است بدانیم، باید چنین استدلال کنیم که حقوق شهروندی آن دسته از حقوقی است که رنگ و بوی ملی به خود گرفته است (مجیبی، ۱۳۸۴، ص ۷۴). پس شهروندی، اصلی است که بر روابط دولت و اعضای جامعه نظارت می‌کند، یعنی از یک سو به امتیازات دولت و حقوق افراد و از سوی دیگر به مناسبات و فرآیندهای تاریخی مربوط می‌شود. به بیان دیگر، شهروندی پیوندهای میان فرد و جامعه را در قالب حقوق، تعهدات و مسئولیت‌ها منعکس می‌سازد و چهارچوبی برای تعامل افراد، گروه‌ها و نهادها ارائه می‌کند. در حقیقت شهروندی «مجموعه‌ای از قوانین رسمی و عرفی است که علاوه بر امکان حضور و دخالت جدی شهروندان در امور سیاسی جامعه خویش، موجب حفظ صیانت از اصول اساسی حیات انسانی آنها و بهره‌مندی از شرایط و امکانات رفاه اجتماعی است که در تنظیم روابط افراد با یکدیگر و تعاملات ملت و دولت (روابط اجتماعی) موثر است» (اسماعیلی، ۱۳۸۴). موضوع شهروندی با دو مقوله کلی «حقوق شهروندی» و «تکالیف شهروندی» قابل بررسی است و تحقق این

^۱ - Citizenship

دو، در گرو شناخت موثر و مفید آنها می باشد. به عبارتی «کارکرد اصلی شهروندی اداره جامعه مطابق با اصول رعایت حقوق دیگران و تعهد به انجام امور در جهت حفظ نهادهای مشترک است که این حقوق را برقرار و پایدار نگه می دارد» (فالکس^۱، ۲۰۰۰).

با جدی شدن روند جهانی شدن در دو دهه اخیر، مسئله شهروندی به مهمترین مسئله اجتماعی معاصر تبدیل شده است. خصوصاً اینکه اساس جامعه مدنی بر محور نهادهای اجتماعی نظام شهروندی شکل گرفته است. از این رو شالوده اصلی جامعه مدنی به مثابه نظام سیاسی و اجتماعی را نهادهای شهروندی مثل نهاد قانونگذاری، نظام حاکمیت سیاسی مردم بر مردم در قالب نظام‌های دموکراسی می‌سازد و زندگی در جامعه مدنی نیز، مستلزم یادگیری و آموختن اخلاق مدنی و آشنایی با حقوق و تکالیف شهروندی است، تا ضمن تامین نیازهای مختلف افراد به گونه ای پایدار، روابط اجتماعی پایدار را نیز موجب شود.

اگر چه آموزش‌های مدنی یا شهروندی به شکل‌های مختلف در بیشتر کشورها متداول بوده، اما امروزه اغلب مردم برای انجام فعالیت‌های اجتماعی خود آموزش‌های لازم را ندیده‌اند که این باعث بروز مشکلاتی در جامعه می‌شود. لذا ضرورت آموزش شهروندی خصوصاً در کشورهای در حال توسعه کاملاً احساس می‌شود؛ و این ضرورت توسط نهاد آموزش و پرورش که نقش اساسی در تربیت شهروندان جامعه دارد، برآورده می‌شود. با توجه به تغییرات ایجاد شده در جوامع امروزی تحت تأثیر صنعتی شدن، شهرنشینی و ارتباطات و جهانی شدن، باید به نقش بی‌بدیل آموزش شهروندی در جوامع اذعان داشت. بی شک تربیت شهروندان خوب یکی از مهمترین نگرانی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای دنیا است و در صدر اقدامات و فعالیت‌های تعلیم و تربیت اکثر آنها قرار گرفته است، به طوری که در گزارش مطالعه تربیت شهروندی «انجمن بین المللی ارزشیابی و پیشرفت تحصیلی» آمده است؛ که تمامی جوامع معاصر دارای این نگرانی و دل‌مشغولی عمیق هستند که چگونه نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی شهری و شهروندی آماده کنند و راه و رسم مشارکت در مسایل اجتماعی را به آنها بیاموزند (تویاس^۲، ۱۹۹۷). در این گزارش تصریح شده است که در دهه ۱۹۹۰ تربیت شهروندانی فعال و موثر یکی از هدف‌های مهم

¹Falks

²Tobias

و کلیدی در برنامه‌های درسی کشور استرالیا بوده است (کندی^۱، ۱۹۹۷). در کشور کانادا نیز تربیت شهروندی یکی از مهمترین وظایف نظام آموزشی است و از طرق گوناگون برای تحقق آن تلاش می‌شود (سیرزایتال^۲، ۱۹۹۹).

امروزه تداوم حیات و پیشرفت جوامع در گرو وجود شهروندانی فعال، مشارکت‌جو، آگاه، کنش‌گر و در یک جمله، انسان‌هایی عامل می‌باشد. با آگاه شدن افراد بویژه دانش‌آموزان نسبت به حقوق خویش و به تبع آن استیفای آن حقوق، بالطبع افراد با مسئولیتهای خود نیز در قبال جامعه و یکدیگر آشنا می‌شوند و بدین وسیله نظم اجتماعی روند رو به رشدتری به خود گرفته و جامعه‌ای پویا و فعال تبدیل می‌شود. علاوه بر آن، حل مسایل جامعه و ایجاد تغییر در آنها، تنها از طریق مشارکت فعال اعضای جامعه عملی است. بدون آگاهی دانش‌آموزان از حقوق شهروندی خود در ابعاد مدنی، سیاسی و اجتماعی، پشتوانه نظری برای مشارکت فعال در امور جمعی به وجود نخواهد آمد و شهروندان نخواهند توانست خواسته‌های خود را به حاکمیت سیاسی به درستی ابلاغ نمایند.

در ایران نیز این مسئله مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاستگذاران آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی قرار گرفته است. بنا به مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش، برای دوره‌های تحصیلی راهنمایی و متوسطه، اهدافی در ابعاد متفاوت در نظر گرفته شده است. از آنجایی که آموزش و پرورش فرآیندی است که برای تغییر و تعدیل رفتار فراگیران تلاش می‌کند و برای تحقق هدف‌های مشخص به فعالیت می‌پردازد، در این عرصه عوامل گوناگونی اثرگذار است که نقش اساسی بر عهده برنامه درسی است. کتاب درسی، یکی از مهمترین مراجع و منابع یادگیری دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی محسوب می‌شود. در این میان درس تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی و درسهای مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی دوره متوسطه با هدف جامعه‌پذیری یا آماده کردن فرد برای زندگی اجتماعی به عنوان مهمترین هدف آموزش تدوین شده‌اند (علی‌مردان، ۱۳۸۳). کتب تعلیمات اجتماعی به دنبال تقویت صلاحیتهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و تربیتی فراگیران و در یک کلام تربیت شهروندانی خوب و آگاه نسبت به حقوق و تکالیف نقش خود در جامعه هستند. هدف از تدریس این دروس جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان، آموزش ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی

¹ Kennedy

² Sirtzal

و آموزش مهارت‌های زندگی جهت برقراری روابط مطلوب با دیگران (شهروند خوب) می‌باشد. با آشنایی دانش‌آموزان با حقوق و وظایف شهروندی، زمینه و بستر مناسب برای تربیت شهروند خوب، برقراری نظم و امنیت در جامعه، افزایش میزان مشارکت مدنی افراد، رعایت حقوق شهروندان و ارتقا فضیلت جامعه شهری فراهم می‌شود و علاوه بر آن دانش‌آموزان ضمن بالا بردن سطح فرهنگ و رعایت حقوق شهروندی، شخصیت ممتازی نیز برای خود فراهم آورده و برای ایفای مسئولیت شهروندی آنها را یاری می‌نماید.

با توجه به آنچه گفته شد، محقق بر آن است که کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی را با توجه به تعریف و مولفه‌های شهروندی متناسب با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه دبیران علوم اجتماعی دوره راهنمایی مورد بررسی قرار دهد. مفاهیمی را که به عنوان مقوله‌ها و شاخص‌های تربیت شهروندی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است؛ عبارتند از: مفهوم شهروندی، قوانین، حقوق، وظایف، مشارکت اجتماعی، آگاهی و سواد سیاسی، انتخابات، تامین اجتماعی (بیمه)، برابری و عدالت. در ادامه به طور اجمال به تعریف مفهومی و عملیاتی هر یک از این مفاهیم پرداخته می‌شود:

شهروندی به معنی شهری، کشوری، مدنی، اجتماعی، امور مشترک شهری، امور شخصی در رابطه یا وابستگی اهالی یا تبعه یک کشور است. حقوق اجتماعی عبارت است از مجموعه انتظاراتی که یک فرد از دیگران در جامعه دارد. وظایف اجتماعی عبارت است از مجموعه انتظاراتی که دیگران از یک فرد دارند. قوانین، آن دسته از هنجارهایی است که برای عدم رعایت آنها مجازات در نظر گرفته می‌شود. عدالت و برابری، به شرایطی که افراد در جامعه از مزایای ثروت، قدرت و احترام در حد نیاز زندگی اجتماعی برخوردار باشند. با توجه به مفهوم برابری، هرگاه افراد از مزایای اجتماعی در حدود نقش اجتماعی خود برخوردار باشند «عدالت اجتماعی» در آن جامعه وجود دارد. مشارکت اجتماعی و سیاسی به مشارکت همه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خویش با توجه به تامین امکانات از طرف دولت اشاره دارد (افشارپور، ۱۳۸۳). در ارتباط با مفاهیم مذکور پژوهش‌هایی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است؛ که به نتایج آنها ذیلا اشاره می‌شود.

علیزاده (۱۳۷۸) در تحقیقی با عنوان «آموزش شهروندی در کتب درسی» به بررسی مقوله شهروندی در کتابهای دوره ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان پرداخته است. بر اساس نتایج به دست آمده در این تحقیق در کتب دوره ابتدایی چهار مقوله راهنمایی و رانندگی، بهداشت شهری، محیط زیست شهری و شورای اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

بهشتی (۱۳۸۶) در تحقیقی تحت عنوان «شاخص های شهروندی در کتب علوم اجتماعی دوره متوسطه نظری» با تشخیص ۲۵ مؤلفه حقوق شهروندی در قانون اساسی ایران با روش تحلیل محتوای توصیفی و با استفاده از ابزار چک لیست، به بررسی میزان توجه به مؤلفه های حقوق شهروندی به صورت مستقیم و غیر مستقیم در کتاب های علوم اجتماعی دوره متوسطه تحصیلی پرداخته است. در تحقیقی دیگر، منوچهری (۱۳۸۶) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی مقایسه ای محتوای کتب درسی مقطع ابتدایی با ویژگی های شهروند جهانی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵» با روش کیفی تحلیل محتوا و جامعه آماری کتابهای تعلیمات اجتماعی سوم، چهارم و پنجم ابتدایی و با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند به تحلیل و بررسی موضوع تحقیق پرداخته است. در پایان نتیجه گرفته است که کتاب های درسی مورد نظر به صورت ناقص و گذرا به آموزش ویژگیهای شهروند جهانی پرداخته است. در این کتابها به آموزش مؤلفه های مهمی چون تعهد برای مبارزه با بی عدالتی و نابرابری ریا، احساس هویت و اعتماد به نفس، احترام به انسانها و چیزها، صلح، جهانی شدن و وابستگی متقابل، علاقه به محیط زیست و تعهد برای توسعه پایدار، بسیار کم توجه شده است. تحقیقی دیگر تحت عنوان «بررسی ویژگی های شهروند خوب برای جامعه ی ایران و میزان انطباق برنامه های درسی مدارس با این ویژگی» توسط دیبا (۱۳۸۲) انجام شده است. این تحقیق به شناسایی ویژگیهای شهروند خوب در سه قلمرو دانش مدنی، توانش مدنی و نگرش مدنی پرداخته است. هم چنین این پژوهش به دنبال شناسایی میزان توجه به تربیت شهروندی در مراحل تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه های مدارس بوده است. نتایج نشان می دهد که ویژگیهای مورد نظر در سه حیطه دانش مدنی، توانش مدنی و نگرش مدنی برای جامعه ایران، مهم و اساسی بوده است. هم چنین در مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه، توجه کمی به پرورش ارزشهای شهروندی می شود و اصلاحات اساسی در این راستا الزامی است.

تحقیقی دیگر توسط افشارپور (۱۳۸۳) تحت عنوان «تحلیل محتوای آموزش شهروندی در کتاب‌های علوم اجتماعی دوره متوسطه» انجام گرفته است. این تحقیق با تحلیل محتوای کمی با در نظر گرفتن مقوله‌ها و مفاهیم مربوط به شهروندی شامل: شهروندی، قوانین، هنجار، حقوق، وظایف، احزاب، انجمن، تشکل‌های مدنی، رأی و انتخابات، کنترل اجتماعی، نظم اجتماعی، آسیب اجتماعی، دولت-ملت، استقلال و آزادی، سیاست، عدالت اجتماعی، نابرابری و برابری زن و مرد به عنوان متغیر، در سه سطح دانش، فهم و کاربرد در چهار کتاب علوم اجتماعی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی مورد بررسی و تحلیل پرداخته است. ذکایی (۱۳۸۱) نیز در مقاله ای تحت عنوان «آموزش شهروندی» به بیان مفهوم، اهمیت و آموزش شهروندی پرداخته است. وی در این مقاله اهداف آموزش شهروندی را به سه وجه آموزش مسئولیت پذیری اجتماعی و اخلاقی، تقویت مشارکت اجتماعی و رشد سواد (آگاهی) سیاسی استوار دانسته است. وی هم چنین با تأکید بر مدارس به عنوان الگو و مدلی برای تمرین یک جامعه مدنی و مهم ترین نهاد در انتقال ارزش های مدنی، علاوه بر افزایش آگاهی شناختی، ابعاد عاطفی و بخصوص رفتاری عمل شهروندی مانند آموزش مدنی و اخلاقی، آموزش فرهنگ گفت و گو و نیز مهارت های ارتباطی و مشارکتی را از مهمترین محور های مدارس در آموزش دخالت دادن دانش آموزان در جامعه ی مدنی و ایفای مسئولیت شهروندی دانسته است.

در خارج از کشور تحقیقی تحت عنوان «تربیت شهروندی در گذار ژاپن» توسط (کازوکو اوتسو^۱، ۲۰۰۱، به نقل از فتحی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۵) در سه مدرسه ی ژاپن (یک مدرسه دولتی، یک مدرسه خصوصی و یک مدرسه مدل دانشگاهی) در شهر ساپورو انجام شده است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که برنامه درسی مربوط به تربیت شهروند در هر سه مدرسه نامبرده بر اساس کتب منتشر شده از سوی وزارت آموزش و پرورش هدایت می شود. علاوه بر کلاسهای تعلیمات مدنی، برنامه درسی شامل وقایع مربوط به مدرسه و فعالیت های شورای دانش آموزی می گردد. در تحقیقی دیگر توسط می هویی لیو^۲، (۲۰۰۱) تحت عنوان «توسعه ارزشهای شهروندی» یک مطالعه موردی در تایوان انجام گرفته است. نتایج نشان می دهد که به دلیل سیاست برنامه درسی ملی، اهداف و رویکردهای مربوط به تربیت شهروندی خیلی خاص و تجویزی هستند.

¹ Kazuko and Otsu

² Liu Meihui

علاوه بر این ارتباط قوی بین سیاست های ملی و قوانین و پیش بینی های برنامه درسی مدرسه وجود دارد. به نظر می رسد که تجارب آموزشی با هدف ارتقاء استقلال اخلاقی و به واسطه فعالیتهای مدرسه پایه ریزی شدند (فتحی، ۱۳۸۵).

تحقیقی دیگر با عنوان اسلام، دموکراسی و تربیت شهروندی: بررسی برنامه ی درسی مطالعات اجتماعی در کشور پاکستان انجام گرفته است. هدف عمده ی این طرح استفاده از برنامه درسی به منظور ایجاد شهروندی صبور متعادل و روشنفکر می باشد. نتایج حاکی از آن است که مدل تربیت شهروندی کشور پاکستان به طور عمده بر تربیت مذهبی مبتنی است. در این مدل، هدف عمده، چگونگی پرورش شهروندانی است که از طریق آموزه های قرآنی به دولت و محل زندگی خود وفادار بمانند (افتخار احمد، ۲۰۰۴، به نقل از فتحی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۶).

ملاحظه می شود که اکثر تحقیقات صورت گرفته در باره مفاهیم تربیت شهروندی بیشتر در زمینه ی تحلیل محتوا بوده و مولفه های آن مفاهیمی چون شهرداری، شوراها و محیط زیست و راهنمایی و رانندگی و ... شامل شده است. با توجه به تغییرات اساسی در محتوای کتابهای درسی راهنمایی بررسی نگرش دبیران از اهمیت بالایی برخوردار بوده، لذا تحقیق حاضر سعی در بررسی میزان استفاده از برخی مولفه های تربیت شهروندی در محتوای این کتابها دارد. بررسی نگرش دبیران به مسئولان و برنامه ریزان درسی و آموزشی این امکان را می دهد تا به صورت جامعتری به مفاهیم شهروندی پرداخته، با تعدیل حجم محتوای کتابها زمینه آموزش مفاهیم ضروری تر تربیت شهروندی فراهم گردد.

سوالات پژوهش

۱. دیدگاه دبیران در مورد مولفه حقوق اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟
۲. دیدگاه دبیران در مورد مولفه وظایف اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟
۳. دیدگاه دبیران در مورد مولفه عدالت و برابری در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟

۴. دیدگاه دبیران درمورد مولفه مشارکت سیاسی و اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟

۵. دیدگاه دبیران درمورد مولفه سواد سیاسی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟

روش

تحقیق حاضر از لحاظ نوع هدف کاربردی است و به شیوه توصیفی پیمایشی اجرا شده است. جامعه آماری تحقیق شامل ۶۴ معلم درس تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی شاغل به تدریس در دو شهرستان لامرد و مهر در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ می‌باشند که از این، تعداد ۳۵ نفر مرد و ۲۹ نفر زن هستند. به علت محدودیت حجم تمامی اعضای جامعه به عنوان نمونه انتخاب شدند. از تعداد ۶۴ پرسشنامه توزیع شده تعداد ۶۰ پرسشنامه عودت داده شده است. جدول زیر وضعیت جنسیت، مدرک تحصیلی، سابقه خدمت در آموزش و پرورش و سابقه تدریس در درس علوم اجتماعی پاسخ‌دهندگان را نشان می‌دهد:

جدول ۱: توزیع فراوانی نمونه تحقیق بر حسب ویژگیهای جمعیت شناختی

وضعیت جنسیت			
مرد	زن	کل	
۳۳	۲۷	۶۰	
مدرک تحصیلی			
فوق دیپلم	لیسانس	کل	
۱۸	۴۲	۶۰	
سابقه خدمت در آموزش و پرورش			
کمتر از ۱۰ سال	۱۰ سال یا بیشتر	کل	
۴۱	۱۹	۶۰	
سابقه تدریس در درس علوم اجتماعی			
کمتر از ۵ سال	۵ تا کمتر از ۱۰ سال	بیش از ۱۰ سال	کل
۲۱	۲۷	۱۲	۶۰

همچنین پاسخگویان از میان سه کتاب علوم اجتماعی مربوط به پایه‌های مختلف اول، دوم و سوم، به دلخواه یکی از کتابها را انتخاب نمودند که نتایج در جدول زیر آمده است:

جدول ۲: وضعیت انتخاب کتابها جهت پاسخ گویی به سؤالات پرسشنامه

کتاب	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
تعداد	۱۲	۲۷	۲۱	۶۰

ابزار: در این تحقیق از پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته شامل ۳۰ سؤال که میزان استفاده از مولفه‌های تربیت شهروندی در محتوای کتابهای اجتماعی دوره راهنمایی را در قالب پنج مولفه مورد سنجش قرار می‌دهد استفاده گردیده است (افشارپور ۱۳۸۳). مؤلفه‌های در نظر گرفته شده عبارتند از حقوق اجتماعی (۷ سؤال)، وظایف اجتماعی (۵ سؤال)، عدالت و برابری (۵ سؤال)، مشارکت سیاسی و اجتماعی (۶ سؤال) و سواد سیاسی (۷ سؤال). برای به حداکثر رساندن روایی پرسشنامه‌ی این تحقیق از نظرات تخصصی صاحب نظران استفاده شده است. برای تعیین پایایی یک مطالعه مقدماتی بر روی بیست نفر از جامعه آماری اجرا شده است. و ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۱ محاسبه شده است.

شیوه تحلیل داده‌ها: داده‌ها در دو سطح توسط نرم‌افزار آماری SPSS16 تجزیه و تحلیل شده‌اند. در سطح اول با بکارگیری روشهای آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار)، اطلاعات عمومی بدست آمده از سؤالهای پرسشنامه تجزیه و تحلیل شده‌اند. در سطح دوم با استفاده از روشهای آمار استنباطی (تحلیل واریانس یک‌عاملی و دوعاملی، آزمونهای تعقیبی بر اساس فواصل اطمینان همزمان توکی و آزمون فریدمن)، سؤالات و فرضیه‌های پژوهش مورد بررسی و آزمون قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها

در جدول زیر، توصیف آماری متغیرهای پژوهش نشان داده شده است.

جدول ۳: توصیف آماری مولفه‌های رفتار شهروندی

مؤلفه‌ها	تعداد سؤالات	میانگین	میانه	مد (نما)	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
حقوق اجتماعی	۷	۱۴/۹۲	۱۵	۱۳	۳/۹۳	۷	۲۴
وظایف اجتماعی	۵	۱۱/۷۷	۱۲	۱۴	۳/۳۵	۴	۲۰
عدالت و برابری	۵	۸/۶	۹	۶	۲/۹۶	۴	۱۴
مشارکت سیاسی و اجتماعی	۶	۱۰/۴۲	۱۰	۱۱	۲/۶۶	۵	۱۷
سواد سیاسی	۷	۱۴/۲۲	۱۳/۵	۱۱	۴/۶۸	۶	۲۶

همانگونه که جدول فوق نشان می دهد بالاترین میانگین به مولفه حقوق اجتماعی و پایین ترین میانگین به مولفه عدالت و برابری اختصاص دارد.

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات برای پاسخگویی به سؤالات پژوهش به شرح زیر است.

۱- دیدگاه دبیران درمورد مولفه حقوق اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟

جدول ۴. میانگین و انحراف معیار مؤلفه حقوق اجتماعی در کتب راهنمایی

شاخص آماری	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
میانگین	۱۶/۱۷	۱۴/۳۷	۱۴/۹۰	۱۴/۹۲
انحراف معیار	۳/۸۳	۴/۴۸	۳/۱۷	۳/۹۳

برای آزمون فرض برابری میانگین ها، از تحلیل واریانس یک عاملی به شرح جدول زیر استفاده شده است.

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مربوط به سؤال اول

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	واریانس	مقدار آماره	معناداری
درون گروهی	۲۶/۸۱	۲	۱۳/۴۰۵		
بین گروهی	۸۸۵/۷۷	۵۷	۱۵/۵۴۰	۰/۸۶۳	۰/۴۲۷
کل	۹۱۲/۵۸	۵۹			

همانطور که ملاحظه می شود سطح معناداری بدست آمده، بیشتر از ۰/۰۵ است بنابراین آزمون تساوی میانگین ها معنی دار نمی باشد.. بنابراین براساس دیدگاه دبیران می توان این گونه نتیجه گیری نمود که میزان استفاده از مؤلفه حقوق اجتماعی از تربیت شهروندی در کلیه کتابهای علوم اجتماعی دوره راهنمایی یکسان می باشد.

۲- دیدگاه دبیران درمورد مولفه وظایف اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی چیست؟

جدول ۶: میانگین و انحراف معیار مؤلفه وظایف اجتماعی در کتب راهنمایی

شاخص آماری	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
میانگین	۹/۰۸	۱۳/۶۷	۱۰/۸۶	۱۱/۷۷
انحراف معیار	۲/۵۴	۳/۲۸	۲/۳۵	۳/۳۵

برای آزمودن فرض برابری میانگین ها، از تحلیل واریانس یک عاملی به شرح زیر استفاده شده است.

جدول ۷: نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مربوط به سؤال دوم

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	واریانس	مقدار آماره	معناداری
درون گروهی	۲۰۱/۲۵	۲	۱۰۰/۶۲		
بین گروهی	۴۶۱/۴۹	۵۷	۸/۰۹	۱۲/۴۲	۰/۰۰۰
کل	۶۶۲/۷۳	۵۹			

همانطور که ملاحظه می شود سطح معناداری بدست آمده، کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین آزمون تساوی میانگین ها معنی دار می باشد. به عبارت دیگر حداقل، میانگین مربوط به یکی از کتابها با سایرین متفاوت است. با استفاده از آزمونهای تعقیبی (Post Hoc tests)، تشکیل فواصل اطمینان همزمان توکی (Tukey HSD) و همچنین زیر گروههای همگن، نتایج زیر حاصل شد:

جدول ۸: تشکیل زیر گروههای همگن بر اساس فواصل اطمینان توکی مربوط به سؤال دوم

کتاب	تعداد	میانگین در زیر گروهها	
		۱	۲
پایه اول	۱۲	۹/۰۸	
پایه سوم	۲۱	۱۰/۸۶	
پایه دوم	۲۷		۱۳/۶۷
معناداری		۰/۱۵۹	۱/۰۰

با توجه به جدول فوق، ملاحظه می شود که بر اساس میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی از تربیت شهروندی، کتابهای علوم اجتماعی پایه های اول و سوم در یک گروه همگن و کتاب علوم اجتماعی پایه دوم در گروهی دیگر طبقه بندی می شود. بنابراین براساس دیدگاه دبیران می توان این گونه نتیجه گیری نمود که میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی از تربیت شهروندی، در کتابهای علوم اجتماعی پایه های مختلف دوره راهنمایی متفاوت است. بطوریکه این میزان در کتاب علوم اجتماعی پایه دوم بیشتر از سایر پایه ها می باشد.

۳- دیدگاه دبیران درمورد مولفه عدالت و برابری در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

چیست؟

جدول ۹: میانگین و انحراف معیار مؤلفه عدالت و برابری در کتب راهنمایی

شاخص آماری	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
میانگین	۹/۵۸	۶/۸۱	۱۰/۳۳	۸/۶۰
انحراف معیار	۲/۳۱	۲/۱۳	۲/۹۹	۲/۹۶

برای آزمودن فرض برابری میانگین ها، از تحلیل واریانس یک عاملی به شرح زیر استفاده شده است.

جدول ۱۰: نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مربوط به سؤال سوم

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	واریانس	مقدار آماره	معناداری
درون گروهی	۱۶۰/۷۴	۲	۸۰/۳۷		
بین گروهی	۳۵۵/۶۶	۵۷	۶/۲۴	۱۲/۸۸	۰/۰۰۰
کل	۵۱۶/۴	۵۹			

همانطور که ملاحظه می شود سطح معناداری بدست آمده، کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین آزمون تساوی میانگین ها معنی دار می باشد. به عبارت دیگر حداقل، میانگین مربوط به یکی از کتابها با سایرین متفاوت است. همچنین با استفاده از آزمونهای تعقیبی، ملاحظه شد که بر اساس میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی از تربیت شهروندی، کتابهای علوم اجتماعی پایه های اول و سوم در یک گروه همگن و کتاب علوم اجتماعی پایه ی دوم در گروهی دیگر طبقه بندی می شود. بنابراین براساس دیدگاه دبیران می توان اینگونه نتیجه گیری نمود که میزان استفاده از مؤلفه عدالت و برابری از تربیت شهروندی، در کتابهای علوم اجتماعی پایه های مختلف دوره راهنمایی متفاوت است. بطوریکه این میزان در کتاب علوم اجتماعی پایه ی دوم کمتر از سایر پایه ها می باشد. ۴- دیدگاه دبیران در مورد مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره

راهنمایی چیست؟

جدول ۱۱. میانگین و انحراف معیار مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی در کتب راهنمایی

شاخص آماری	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
میانگین	۹/۰۸	۹/۴۸	۱۲/۳۸	۱۰/۴۲
انحراف معیار	۲/۱۵	۲/۳۱	۲/۲۵	۲/۶۶

برای آزمودن فرض برابری میانگین ها، از تحلیل واریانس یک عاملی به شرح زیر استفاده شده است.

جدول ۱۲: نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مربوط به سؤال چهارم

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	واریانس	مقدار آماره	معناداری
درون گروهی	۱۲۵/۹۷	۲	۶۲/۹۸		
بین گروهی	۲۹۰/۶۱	۵۷	۵/۰۹	۱۲/۳۵	۰/۰۰۰
کل	۴۱۶/۵۸	۵۹			

همانطور که ملاحظه می شود، سطح معناداری بدست آمده، کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین آزمون تساوی میانگین ها معنی دار می باشد. به عبارت دیگر حداقل، میانگین مربوط به یکی از کتابها با سایرین متفاوت است. با استفاده از آزمونهای تعقیبی، ملاحظه شد که بر اساس میزان استفاده از مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی از تربیت شهروندی، کتابهای علوم اجتماعی پایه های اول و دوم در یک گروه همگن و کتاب علوم اجتماعی پایه سوم در گروهی دیگر طبقه بندی می شود. بنابراین براساس دیدگاه دبیران می توان اینگونه نتیجه گیری نمود که میزان استفاده از مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی از تربیت شهروندی، در کتابهای علوم اجتماعی پایه های مختلف دوره راهنمایی متفاوت است. بطوریکه این میزان در کتاب علوم اجتماعی پایه سوم بیشتر از سایر پایه ها می باشد.

۱. دیدگاه دبیران درمورد مؤلفه سواد سیاسی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

چیست؟

جدول ۱۳: میانگین و انحراف معیار مؤلفه سواد سیاسی کتب راهنمایی

شاخص آماری	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
میانگین	۱۱/۵۰	۱۲/۶۷	۱۷/۷۶	۱۴/۲۲
انحراف معیار	۵/۰۲	۲/۹۹	۴/۲۷	۴/۶۸

برای اطمینان بیشتر، با بکارگیری تحلیل واریانس یک عاملی (یکطرفه) به بررسی دقیقتر

پرداخته شده است و نتایج زیر بدست آمده است:

جدول ۱۴: نتایج تحلیل واریانس یک عاملی مربوط به سؤال پنجم

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	واریانس	مقدار آماره	معناداری
درون گروهی	۴۱۷/۳۷	۲	۲۰۸/۶۹	۱۳/۶۳	۰/۰۰۰
بین گروهی	۸۷۲/۸۱	۵۷	۱۵/۳۱		
کل	۱۲۹۰/۱۸	۵۹			

همانطور که ملاحظه می‌شود سطح معناداری بدست آمده، کمتر از ۰/۰۵ و بنابراین آزمون تساوی میانگین‌ها معنی‌دار می‌باشد. به عبارت دیگر حداقل، میانگین مربوط به یکی از کتابها با سایرین متفاوت است. با استفاده از آزمونهای تعقیبی، ملاحظه شد که بر اساس میزان استفاده از مؤلفه سواد سیاسی از تربیت شهروندی، کتابهای علوم اجتماعی پایه‌های اول و دوم در یک گروه همگن و کتاب علوم اجتماعی پایه سوم در گروهی دیگر طبقه بندی می‌شود. بنابراین براساس دیدگاه دبیران می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری نمود که میزان استفاده از مؤلفه سواد سیاسی از تربیت شهروندی، در کتابهای علوم اجتماعی پایه‌های مختلف دوره راهنمایی متفاوت است. بطوریکه این میزان در کتاب علوم اجتماعی پایه سوم بیشتر از سایر پایه‌ها می‌باشد.

برای رتبه بندی مؤلفه‌ها از آزمون رتبه ای فریدمن به شرح جدول زیر استفاده شده است:

جدول ۱۵. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی مؤلفه‌ها

ابعاد	رتبه	مقدار آماره	معناداری
حقوق اجتماعی	۴/۲۴		
سواد سیاسی	۳/۸۶		
وظایف اجتماعی	۲/۹۶	۱۱۵/۲۶۰	۰/۰۰۰
مشارکت سیاسی و اجتماعی	۲/۳۱		
عدالت و برابری	۱/۶۳		

از آنجا که سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است، می‌توان نتیجه‌گیری نمود که تفاوت بین رتبه‌ها معنادار است و بدین ترتیب، حقوق اجتماعی دارای بالاترین رتبه، و پس از آن به ترتیب مؤلفه‌های سواد سیاسی، وظایف اجتماعی، مشارکت سیاسی و اجتماعی و عدالت و برابری قرار دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

در رابطه با میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در کتابهای علوم اجتماعی از دیدگاه دبیران، پایه اول (۴۲/۵۵)، پایه دوم (۵۷) و پایه سوم میانگین (۲۴/۶۶) بدست آمده است. همانطور که ملاحظه می‌شود مفاهیم تربیت شهروندی در کتاب علوم اجتماعی پایه سوم راهنمایی نسبت به پایه‌های اول و دوم، بطور متوسط بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. تحلیل واریانس یک طرفه این تفاوت را کمتر از (۰/۰۵) معنادار نشان داده است. تحلیل واریانس دوطرفه نشان داد که دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در کتابهای علوم اجتماعی متأثر از

جنسیت، سابقه تدریس و مدرک آنها نمی‌باشد. این نتایج با نتایج پژوهش افشار پور (۱۳۸۳) موافق و با نتایج پژوهش بهشتی (۱۳۸۶) مخالف می‌باشد.

دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مؤلفه حقوق اجتماعی در کتابهای علوم اجتماعی دوره راهنمایی بیانگر آن است که پایه اول از میانگین (۱۶/۱۷)، پایه دوم (۱۴/۳۷) و پایه سوم از (۱۴/۹۰) برخوردار است و این تفاوت معنادار نمی‌باشد. لذا وضعیت کتابهای علوم اجتماعی دوره راهنمایی از نظر میزان استفاده از مؤلفه حقوق اجتماعی از تربیت شهروندی در سطح متوسط ارزیابی می‌گردد. که با نتایج پژوهش‌های علیزاده (۱۳۷۸)، دیا (۱۳۸۲) و افشار پور (۱۳۸۳) موافق می‌باشد.

دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی در کتابها نشان دهنده ی آن است که پایه اول (۹/۰۸)، پایه دوم (۱۳/۶۷) و پایه سوم دارای میانگین (۱۰/۸۶) بوده است. که در اینجا متوسط میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی پایه ی دوم، نسبت به سایر پایه‌ها بیشتر است و این تفاوت نیز در سطح کمتر از (۰/۰۵) معنادار می‌باشد. بنابراین از نظر میزان استفاده از مؤلفه وظایف اجتماعی وضعیت کتابهای پایه ی دوم و سوم در سطح متوسط ولی کتاب پایه ی اول در سطح زیر متوسط ارزیابی می‌شود. که با نتایج پژوهش‌های علیزاده (۱۳۷۸)، آشتیانی و دیگران (۱۳۸۵)، افشار پور (۱۳۸۳) و ذکایی (۱۳۸۱) موافق و با نتایج پژوهش بهشتی (۱۳۸۶) مخالف است.

دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مؤلفه عدالت و برابری بیان کننده ی آن است که میانگین پایه دوم با (۶/۸۱) نسبت به پایه اول (۹/۵۸) و سوم (۱۰/۳۳) کمتر است و این تفاوت نیز معنادار می‌باشد. با توجه به ارقام بدست آمده وضعیت کتابهای علوم اجتماعی پایه ی اول و سوم در سطح متوسط ولی کتاب پایه ی دوم در سطح زیر متوسط ارزیابی می‌شود. که با نتایج پژوهش‌های بهشتی (۱۳۸۶)، افشار پور (۱۳۸۳) و ذکایی (۱۳۸۱) موافق است.

دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی در کتابهای علوم اجتماعی نشان می‌دهد که میانگین مربوط به پایه سوم (۱۲/۳۸) تفاوت قابل ملاحظه‌ای با پایه اول (۹/۰۸) و دوم (۹/۴۸) دارد و این تفاوت نیز در سطح کمتر از (۰/۰۵) معنادار است. لذا وضعیت کتابهای پایه ی دوم و سوم از نظر میزان استفاده از مؤلفه مشارکت سیاسی و اجتماعی در سطح متوسط و پایه ی اول در سطح زیر متوسط ارزیابی می‌شود. که با نتایج پژوهش‌های بهشتی (۱۳۸۶)،

سپیانی و احمدی (۱۳۸۶)، فتحی و اجارگاه و واحد چوکد (۱۳۸۵)، آشتیانی و دیگران (۱۳۸۵) و افشارپور (۱۳۸۳) موافق است.

دیدگاه دبیران در مورد میزان استفاده از مؤلفه سواد سیاسی بیانگر آن است که متوسط میزان استفاده از مؤلفه سواد سیاسی در کتاب علوم اجتماعی پایه سوم (۱۷/۷۶)، نسبت به سایر پایه‌ها بیشتر است. این رقم برای پایه اول و دوم به ترتیب (۱۱/۵۰) و (۱۲/۶۷) بوده است. این مقدار با توجه به عدد بدست آمده در سطح کمتر از (۰/۰۵) معنادار بوده است. بنابراین از نظر میزان استفاده از مؤلفه سواد سیاسی وضعیت کتابهای پایه اول و دوم در سطح زیر متوسط و پایه سوم در سطح متوسط ارزیابی می‌شود. که با نتایج پژوهش‌های افشارپور (۱۳۸۳) و ذکایی (۱۳۸۳) موافق می‌باشد. به طور کلی با توجه به اطلاعات بدست آمده از تحقیق، می‌توان نتیجه گرفت که کتاب‌های علوم اجتماعی دوره راهنمایی از نظر میزان آموزش مؤلفه های شهروندی شامل حقوق، تکالیف، مشارکت و سواد سیاسی در سطح متوسط و پایین تر بوده و کمتر از حد انتظار می‌باشد. با توجه به اینکه مدارس بویژه کتابهای علوم اجتماعی به عنوان الگو و مدلی برای تمرین یک جامعه ی مدنی و نیز مهم ترین نهاد انتقال دهنده ارزش های مدنی می باشد، انتظار می رود که این خلأ موجود در کتابهای درسی که تنها افزایش آگاهی های شناختی در پی دارد، با توجه به شرایط جامعه ایران و نسل امروز مرتفع گردد و در کنار آن ابعاد عاطفی بخصوص رفتاری عمل شهروندی نیز آموزش داده شود. موضوعاتی نظیر آموزش فرهنگ گفتگو، آموزش اخلاقی و مدنی و نیز مهارتهای ارتباطی و مشارکتی، از مهم ترین محورهایی هستند که مدارس می‌توانند دانش آموزان را در ایفای مسئولیت خویش یاری رسانند.

پیشنهادها

۱. ارائه مفاهیم تربیت شهروندی (حقوق اجتماعی، وظایف شهروندی، عدالت و مشارکت سیاسی و اجتماعی) در قالب خاطرات، داستان‌ها، اشعار و مفاهیم جذاب اجتماعی جهت دریافت بهتر و تاثیرپذیری بیشتر توسط دانش آموزان. همان گونه که در نتیج به دست آمده از سؤال‌های این پژوهش ارائه شده است میزان استفاده از این مفاهیم در سطح متوسط و در مواردی پایین تر از متوسط بوده است. البته این صرفاً فراوانی استعمال این وازه ها نمی تواند در نهادینه شدن این مفاهیم در ذهن و حافظه دانش آموز موثر واقع شود بلکه همان گونه که گفته شد نوع بیان و شیوه

ارائه موثرتر است تا اینکه صرفاً فراوانی کاربرد این مفاهیم در دروس علوم اجتماعی مدنظر قرار گیرد.

۲. با توجه با نتایج به دست آمده از این پژوهش به نظر می‌رسد نوع آموزش مفاهیم تربیت شهروندی در نظام آموزشی ایران بیشتر از دیدگاه سنتی نشأت می‌گیرد و در این دیدگاه مفاهیم به صورت منفعل آموزش داده می‌شود که دانش آموز به صورت ملموس و مستقیم درگیر موضوع نیست. بنابراین استفاده از شیوه فعال در آموزش مفاهیم و همچنین گسترش استفاده از نتایج آموزش فعال در جامعه و پیگیری آن می‌تواند مثمر ثمر واقع گردد. دانش آموزی که با این شیوه تحت آموزش قرار گیرد، می‌تواند رابطه عینی و واقعی بین آموخته‌های خود با آنچه در جامعه مشاهده می‌کند و درگیر آن است برقرار کند و مزایا یا کاستی‌های آن را لمس کرده در جهت احقاق حق یا گسترش اصول شهروندی تلاش نماید.

۳. در بحث آموزش مفاهیم تربیت شهروندی، آموزش اندیشیدن به صورت انتقادی و داشتن دید نقادانه به وقایع اجتماعی، عدالت، سیاست و حقوق اجتماعی می‌تواند به افزایش محتوای آموزش مباحث کمک کند (البته به عنوان یک راهبرد فوری و مقطعی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد تا زمانی که تغییرات بنیادی لازم در محتوا و مباحث و شیوه‌های آموزشی ایجاد گردد).

۴. آموزش صرف مباحث شهروندی در کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف تحصیلی نمی‌تواند باعث نهادینه شدن این مفاهیم و ایجاد یک شخصیت شهروندی ایده‌آل در دانش‌آموزان گردد. بلکه آموزش شهروندی مستلزم همکاری و هماهنگی سازمان‌ها و رسانه‌ها مثل رسانه ملی، شهرداری‌ها و شوراهای، نهادهای اجتماعی، حقوقی و سیاسی می‌باشد. زیرا لازم است بین آنچه آموخته می‌شود و آنچه در جامعه دیده می‌شود یک هماهنگی وجود داشته باشد. در غیر این صورت صرفاً باعث ایجاد تعارض در دانش آموز و عدم ایجاد یک تغییر واقعی می‌گردد.

منابع

- آشتیانی، ملیحه، فتحی و اجارگاه، کوروش و دیگران (۱۳۸۵). لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی ابتدایی، فصلنامه نوآوری آموزشی، شماره ۱۷، ۱۷.
- اسماعیلی، محمد، ۱۳۸۶، بررسی مقایسه‌ای میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی در شهر اصفهان، دوهفته‌نامه پرتو مهر، سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان.

- افشار پور ، سیاوش ، ۱۳۸۳، **تحلیل محتوای آموزش شهروندی در کتابهای اجتماعی دوره متوسطه** ، تحقیقی زیر نظر شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان فارس.
- بهشتی ، صمد ، ۱۳۸۶، شاخصهای شهروندی در کتب علوم اجتماعی دوره متوسطه نظری ، **مجله رشد علوم اجتماعی** ، شماره ۳۵.
- دیبا ، ۱۳۸۲، **بررسی ویژگی های شهروند خوب برای جامعه ی ایران و میزان انطباق برنامه- های درسی مدارس با این ویژگی** ، پایان نامه کارشناسی ارشد
- ذکایی ، محمد سعید ، ۱۳۸۱، آموزش شهروندی ، **مجله رشد آموزش علوم اجتماعی** ، شماره ۱۹ .
- سپینانی، عبدالرضا و احمدی غلامرضا(۱۳۸۶). بررسی شیوههای آشنا سازی دانش آموزان دوره متوسطه فریدونشهر با حقوق شهروندی، **پیام جامعه**، شماره ۱۹.
- علی زاده ، سکینه ، ۱۳۷۸، آموزش شهروندی در کتب درسی ، **ماهنامه شهرداریها** ، سال اول ، شماره ۴.
- علی مردان ، محمد علی ، ۱۳۸۲، **مجموعه قوانین و مقررات دوره راهنمایی تحصیلی** ، جلد دوم ، آزمون نوین ، تهران.
- فالکس ، کیث، **شهروندی** ، (ترجمه محمد تقی دلفروز) ، ۱۳۸۱، چاپ اول، نشر کویر ، تهران .
- فتحی و اجارگاه ، کوروش و واحد چوکد ، سکینه ، ۱۳۸۵، شناسایی آسیبهای تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان : نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارایه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن، **فصلنامه نوآوریهای آموزشی** ، شماره ۱۷ ، سال پنجم .
- مجیبی ، بهرام ، ۱۳۸۴، **فلسفه حقوق بشر** ، گفتار چهاردهم : حقوق اساسی و حقوق شهروندی ، پرتو مهر ، سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان .
- منوچهری ، ۱۳۸۶ ، **بررسی مقایسه‌ای محتوای کتب درسی مقطع ابتدایی با ویژگی های شهروند جهانی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵** ، پایان نامه کارشناسی ارشد
- Ahmad I ftikhar(2004). *Islam democracy and citizenship education :an examination of the social studies curriculum in pakistan* vol .7. no.1
- Kennedy & Kerry (ed), (1997) *citizenship education and the modern state* , London : the falmer press .
- Mc croklin , janes H . (1965) *bulding citizenship . printed in the united states of America* . Allyn and bacon
- Sears , A and other , (2005)*Canadian citizenship education . in : civic education across countries* . Report , IEA .

Tobias , R (1997)*the boundaries of education for active citizenship* :
institutional and community . context , SECUTER AOTEARO , New
Zealand .